

УДК 599.4:047.36(477.43/.44)

МОНІТОРИНГ ХІРОПТЕРОФАУНИ УРБОЛАНДШАФТІВ ПОДІЛЛЯ (УКРАЇНА) ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ РОБОТИ КОНТАКТ-ЦЕНТРУ З РУКОКРИЛИХ

Михайло Дребет

Національний природний парк «Подільські Товтри» (Кам'янець-Подільський, Україна)

Адреса для зв'язку: М. Дребет; НПП «Подільські Товтри»; вул. Польський ринок 6,
м. Кам'янець-Подільський, 32301 Україна; e-mail: mikedrebet@gmail.com

Bat fauna monitoring in urban landscapes of Podillia (Ukraine) based on results of the work of bat contact centre. — M. Drebet. — The work of Kamianets-Podilskyi bat contact centre (KPCC) started in 2012. During 2012–2017, the contact centre received 112 calls and the species of bats were identified in case of 82 calls. Only 8 (7.1 %) cases of bats were transferred to detention or rehabilitation. New data were obtained on the distribution of some rare species of bats in Podillia. One species — *Pipistrellus kuhlii* — was observed for the first time in winter in the region. The number of calls additionally confirms the capacity of contact centres as an instrument of fauna research and monitoring, in particular in urban landscapes. For the time of work of the contact centre data on five species (*Pipistrellus kuhlii*, *Eptesicus serotinus*, *Plecotus austriacus*, and *Rhinolophus hipposideros*) were collected. Among the identified species, the most abundant is *Nyctalus noctula* (90.2 %). *Pipistrellus kuhlii* was recorded for the first time wintering in Khmelnytsky region.

Key words: bats, fauna, monitoring, conservation, contact centres, Central Podillia (Ukraine).

Моніторинг хіроптерофауни урболандшафтів Поділля (Україна) за результатами роботи контакт-центру з рукокрилих. — М. Дребет. — Кам'янець-Подільський контакт-центр щодо рукокрилих (КПКЦ) розпочав роботу з 2012 р. У 2012–2017 рр. отримано 112 звернень, з яких у 82 випадках визначено видову приналежність кажанів. В більшості випадків була необхідна лише консультативна допомога, а у 8 (7,1 %) випадках, кажанів передано на утримання або реабілітацію. Окрім важливого значення контакт-центру в збереженні рукокрилих, за час роботи отримано нові дані щодо поширення окремих рідкісних видів кажанів на Поділлі, а деяких з них відмічено тут вперше на зимівлі. Тому діяльність контакт-центру є також важливим інструментом моніторингу та інвентаризації фауни регіону, особливо урболандшафтів. Всього за час роботи КПКЦ отримано дані щодо п'яти видів кажанів: *Rhinolophus hipposideros*, *Plecotus auritus*, *Nyctalus noctula*, *Pipistrellus kuhlii*, *Eptesicus serotinus*. Більшість звернень з ідентифікованим видом відноситься до виду *Nyctalus noctula* (90,2 % від загальної кількості звернень). Вперше для Хмельницької обл. зареєстровано *P. kuhlii* на зимівлі.

Ключові слова: рукокрилі, фауна, моніторинг, збереження, контакт-центри, Поділля.

Вступ

Незважаючи на цілий ряд міжнародних та локальних просвітницьких ініціатив, покликаних змінити уявлення про рукокрилих ссавців на більш позитивне, кажани залишаються однією з найбільш вразливих груп тварин, особливо серед тих, що використовують міське середовище для свого існування. Для частини видів рукокрилих саме міське середовище є пріоритетним для розробки природоохоронних заходів щодо їх збереження (Клаусніцтер, 1987).

Головним завданням роботи контакт-центру щодо рукокрилих є просвітницька, роз'яснювальна робота, яка на нашу думку, сприятиме збереженню сховищ та зниженню рівня прямого знищення кажанів. Контакт-центри щодо рукокрилих є дієвим інструментом для збору нових фауністичних даних, моніторингу та збереження кажанів, що неодноразово підтверджено у ряді публікацій (Годлевская, 2012; Годлевська, 2015).

Мета робота — узагальнити регіональні дані накопичені Кам'янець-Подільським контакт-центром (КПКЦ) за час його існування та з'ясувати значення центру у зборі фауністичних даних в порівнянні з іншими методиками збору моніторингової інформації про кажанів.

Матеріал і методика

Робота контакт-центру з рукокрилих полягає в обробці звернень від населення та інформуванні їх засобами зв'язку (телефон, електронна пошта) щодо питань їх охорони і збереження. Методично робота побудована за принципом методу анкетування. Цінність цього методу полягає у можливості отримання додаткових, часто унікальних, відомостей про рідкісні види, інформація про які важко здобувається стандартними обліковими методами. Окрім того результати такого анкетування можуть бути використані для подальшого планування заходів щодо обстеження середовищ існування рідкісних видів, тощо.

Проаналізовані у цій статті звернення до контакт-центру охоплюють період з 2012 до 2017 рр. і лише ті, які стосувалися регіону Поділля (переважно його центральної частини)¹. Координати Кам'янець-Подільського контакт-центру були розміщені на сайті Українського центру охорони кажанів (<http://kazhan.org.ua>). Особи, що зверталися, отримували консультативну або контактну допомогу (вразі необхідності тварин передавали до центру на тимчасове утримання або реабілітацію). Видову приналежність визначали за надісланими фотографіями, за усними описами, а в окремих випадках — при контактному огляді тварин.

За час діяльності центру отримано 112 звернень з Поділля, зокрема 109 з Хмельницької обл., два з Тернопільської та одне з Вінницької обл. Матеріал впорядковано відповідно до Контрольного списку ссавців України (Загороднюк, Ємельянов, 2012).

Загальний огляд даних

Контакт-центр щодо рукокрилих працює в Кам'янці-Подільському з 2009 р. (активно з 2012 р.). В ході роботи цього центру накопичено дані, які доповнюють матеріали щодо хіроптерофауни Поділля і можуть слугувати відправною точкою для подальшого моніторингу рукокрилих у населених пунктах регіону.

Всього за час роботи КПКЦ отримано дані щодо п'яти видів кажанів: підковик малий — *Rhinolophus hipposideros*; вухань бурий — *Plecotus auritus*; вечірниця дозріра — *Nyctalus noctula*; нетопир білосмугий — *Pipistrellus kuhlii*; пергач пізній — *Eptesicus serotinus*. Більшість звернень з ідентифікованим видом відноситься до *Nyctalus noctula* (90,2 % від загальної кількості звернень). Вперше у Хмельницькій обл. зареєстровано на зимівлі вид *P. kuhlii*.

За час існування КПКЦ загальна кількість звернень характеризується їх поступовим зростанням. Більшість звернень, у сезонному аспекті, припадає на зимовий період, однак для м. Кам'янця-Подільського характерним є також зростання кількості звернень у ранньоосінній період. У цей час, практично щороку, розпочинаючи з кінця серпня, спостерігається масова поява та висока акустична активність кажанів (переважно *Nyctalus noctula*) в Смотрицькому каньйоні, міських парках і скверах, житлових будинках у різних частинах міста.

Варто зазначити, що вечірниця дозріра на зимівлі згадана для околиць м. Кам'янця-Подільського ще у ХХ ст. (Абеленцев, Попов, 1956), а також описано давню знахідку у тріщинах прибережних скель р. Смотрич (Belke, 1859). Сьогодні *Nyctalus noctula* є видом, що регулярно зимує у місті, а в ранньоосінній період, наприклад у 2009 р., на 2 км облікового маршруту виявлено 29 сховищ у дуплястих деревах, в яких перебували вечірниці, а в серпні-жовтні того самого року вечірниць дозрірих виявлено у понад 70 будівлях міста (Дребет, 2013). Кліматичні зміни пов'язанні з потеплінням впродовж останніх років ймовірно також впливають на зростання випадків виявлення вечірниць в населених пунктах Поділля, зокрема в Кам'янці-Подільському, та відповідно на зростання кількості звернень до контакт-центру.

¹ Окрім того, до центру надходили звернення з Львівської, Івано-Франківської, Чернівецької, Житомирської, Київської, Дніпропетровської, Кіровоградської, Запорізької обл., однак ці дані тут не аналізовано.

Рис. 1. Види кажанів, щодо яких отримано важливі нові дані: ліворуч — нетопир білосмугий вперше зареєстрований на зимівлі в Хмельницькій обл. (січень 2016 р.); праворуч — вечірниця дозріла домінує в реєстраціях за зверненнями до КПКЦ за весь період діяльності. Фото Михайла Дребета.

Fig. 1. Bat species on which important new data were received: on the left — Kuhl's pipistrelle first recorded in winter in Khmel'nitsky region (January, 2016); on the right — the common noctule predominates among records based on reports received by KPCC for the entire period of activity. Photo by Mikhail Drebet.

Огляд видів

Серед звернень з ідентифікованими тваринами зареєстровано такі види: *Rhinolophus hipposideros*, *Plecotus auritus*, *Nyctalus noctula*, *Pipistrellus kuhlii*, *Eptesicus serotinus*.

Підковик малий — *Rhinolophus hipposideros*. Одна реєстрація виду в м. Кам'янець-Подільський Хмельницької обл.: самця цього виду підібрано школярами ЗОШ № 1 м. Кам'янця-Подільського (літня знахідка, 2012 р.).

Вухань бурий — *Plecotus auritus*. Одна реєстрація виду 25–27.01.2017 р. в м. Кам'янці-Подільському у багатоповерховому будинку (2-й поверх) у квартирній (віконній) вентиляції. Вухань перебував там впродовж 3-х днів.

Вечірниця дозріла — *Nyctalus noctula*. Більшість звернень стосувалися знахідок одиничних особин у різних частинах м. Кам'янця-Подільського, а також м. Хмельницького, м. Тернополя та м. Вінниця (у внутрішніх приміщеннях) в зимовий період. В усіх випадках з реєстраціями вечірниць у навчальних корпусах Кам'янець-Подільського університету мова йшла про колонії. Також одну велику колонію, в якій переважали дорослі вечірниці, а також були присутні близько 20 особин *E. serotinus*, виявлено під час ремонту даху у господарських будівлях ЗОШ с. Пільний-Олексинець Городоцького р-ну Хмельницької обл. Однак залишилось не з'ясованим чи ці два види перебували у одному скупченні чи різних.

Нетопир білосмугий — *Pipistrellus kuhlii*. Вид вперше зареєстровано в зимовий період в Хмельницькій області взимку 2016 р. та повторно у 2017 р. В усіх трьох випадках звернень це були поодинокі тварини знайдені за різних обставин, у різних пунктах. В трьох випадках йшлося про передачу тварин до центру. Взимку 2016 р. його виявлено у двох населених пунктах: в м. Кам'янці-Подільському та біля с. Привороття-2, Кам'янець-Подільського р-ну. Наступного року *P. kuhlii* повторно виявлено у м. Нетішин, Славутського р-ну, Хмельницької обл. Повторюваність зимових знахідок цього виду впродовж останніх років свідчить, що вони не є випадковими і що вид зимує в Хмельницькій обл.

Пергач пізній — *Eptesicus serotinus*. Дві реєстрації виду в одному пункті, але в різні періоди стосуються знахідок колоній — с. Пільний-Олексинець Городоцького р-ну (Хмельницька обл.). В обох випадках кажанів знаходили під час ремонтних робіт: на горищі та при заміні віконних рам). Три реєстрації стосувалися поодиноких особин: у містах Хмельницький (09.03.2017), Кам'янець-Подільський (11.08.2017) та Нетішин (18.08.2017).

Висновки

Діяльність контакт-центру демонструє важливість і необхідність існування регіональних осередків та їх можливості як інструменту дослідження та моніторингу фауни, зокрема в урболандшафтах. За проаналізований період активна діяльність направлена на збереження кажанів створила для себе позитивний імідж серед місцевого населення та допомагає змінювати уявлення про кажанів на більш позитивне, в окремих випадках, люди просто звертаються за допомогою, в разі пошуку додаткової інформації про рукокрилих.

Одним зі шляхів прямого контакту з населенням є проведення щорічного природоохоронного заходу «Ніч кажанів», який вже є традиційним для м. Кам'янця-Подільського, який щороку відбувається на базі національного парку «Подільські Товтри». Під час заходу відвідувачам надається детальна інформація про результати діяльності контакт-центру. Варто зауважити, що природоохоронні ініціативи на «кажанячу» тематику користуються найбільшою популярністю серед школярів м. Кам'янця-Подільського. Активне включення значної кількості школярів у процес «покращення репутації рукокрилих» призводить до посилення в них наукового інтересу, що відбивається у виборі відповідних наукових тем та написанні наукових робіт в рамках малої академії наук України.

Фауністична інформація, отримана у процесі роботи Центру, розширює уявлення про зимівлю кількох видів кажанів в регіоні за межами ключових зимових сховищ, а в окремих випадках дозволяє виявити нові види на зимівлі. Порівняно зі щорічними обліками кажанів у місцях їх зимівлі в підземеллях Поділля, діяльність Центру дозволила отримати інформацію щодо одного виду (нетопир білосмугий), якого дотепер не виявляли на зимівлі. Також порівняно із даними з ключових сховищ, за зверненнями громадян частіше реєструється ще один синантроп — пергач пізній. Домінування вечірниці дозірної серед звернень з ідентифікованим видом в зимовий період підтверджує масову зимівлю цього виду в регіоні. Пом'якшення зим, що спостерігається останніми роками, також впливає на зростання випадків виявлення дозірних вечірниць в населених пунктах Поділля і числа звернень до контакт-центру.

Виявлення нових видів в регіоні, зокрема нетопира білосмугого, під час зимівлі у Хмельницькій області, демонструє важливість роботи регіональних контакт-центрів у напрямку накопичення інформації про хіроптерофауну урболандшафтів регіону дослідження.

Подяки

Автор дякує Вадиму Мартинюку, Артему Григорчуку, Дмитру Свирідюку за допомогу з контактною реабілітацією тварин.

Література • References

- Абеленцев, В. І., Б. М. Попов. 1956. Ряд рукокрилі, або кажани — Chiroptera. *Фауна України. Том 1: Ссавці, вип. 1*. Вид-во АН УРСР, Київ, 229–446.
- [Abelentsev, V. I., B. M. Popov. 1956. Order of wing-handed animals or bats — Chiroptera. *Fauna of Ukraine. Vol. 1: Mammals, Iss. 1*. Publ. House of Acad. Sci. Ukr. RSR, Kyiv, 229–446. (In Ukrainian)]
- Годлевская, Е. В. 2012. Результаты работы контакт-центра по рукокрылым (Украина). *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия Биология, химия*, **25** (64), № 4: 12–20.
- [Godlevska, L. V. 2012. Results of the work of the bat contact-centre (Ukraine). *Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. Series: Biology, Chemistry*, **25** (64), No. 4: 12–20. (In Russian)]
- Годлевська, Л. 2015. Результати роботи київського контакт-центру з рукокрилих у 2012–2015 роках. *Праці Теріологічної школи*, **13**: 11–19.
- [Godlevska, O. 2015. Results of the work of the Kyiv bat contact-centre in 2012–2015. *Proceedings of the Theriological School*, **13**: 11–19. (In Ukrainian)]
- Дребет, М. 2013. Зимовий аспект живлення сови вухатої (*Asio otus* L.) в Кам'янці-Подільському та роль рукокрилих ссавців у її раціоні. *Бранта: Сборник научных трудов Азово-Черноморской орнитологической станции*, **16**: 79–87.
- [Drebet, M. 2015. Winter aspect of foraging of the Long-eared owl (*Asio otus* L.) in Kamianets-Podilskyi and the role of Chiroptera in its diet. *Branta: Collection of scientific works*, **13**: 98–106. (In Ukrainian)]
- Загороднюк, І. В., І. Г. Ємельянов. 2012. Таксономія і номенклатура ссавців України. *Вісник Національного науково-природничого музею*, **10**: 5–30.
- [Zagorodniuk I. V., I. G. Emelianov. 2012. Taxonomy and nomenclature of mammals of Ukraine. *Proceedings of the National Museum of Natural History*, **10**: 5–30. (In Ukrainian)]
- Belke, G. 1859. *Rys historii naturalnej Kamiencza Podolskiego*. W drukarni gazety codziennej, Warszawa, 1–114.